

in okolica) 2700 oseb, Celovec (mesto in okolica) 1500, St. Veit a/Glan, Feldkirchen, Frisach in Knittelfeld po 500, enako število tudi drugod. Po Rudolfu Cefarinu, vodji manjšinskega urada koroške deželne vlade po letu 1945, so nacisti naselili na posestva aprila 1942 izseljenih koroških Slovencev 66 kanalskih družin. Od tega jih je 43 prevzelo nakazano posestvo v last, ostalih 23 družin pa v najem (R. C., »Die Neue Zeit«, Klagenfurt, 22. X. 1949, št. 242).

Dotaknimo se še današnjega narodnostnega stanja v Kanalski dolini. Kot po letu 1921 smo tudi danes navezani na ceditve, ker italijanska ljudska štetja tudi po drugi svetovni vojni ne sprašujejo po jezikovni ali po narodnostni kategoriji. Rihard Orel piše, da živi danes v vasi Ukve 550 prebivalcev, od tega dve tretjini Slovencev in tretjina priseljenih Italijanov. Po njegovih podatkih je v Ovčji vesi od 235 prebivalcev 68 Slovencev in 149 Italijanov, ki so se priselili po preselitvi dela vaščanov na Koroško. Za Pontabel piše, da je ostalo po drugi svetovni vojni v tem kraju le še nekaj nemških družin, večina pa se jih je izselila med drugo svetovno vojno. V Lipaji vesi je narodnostno razmerje med Slovenci in Italijani ena tretjina proti dvema tretjinama. Piše, da je bilo v tej vasi ob koncu druge svetovne vojne še približno 40 slovenskih družin. V vasi Lužnica je le še nekaj Nemcev in Slovencev. V tej vasi, ki šteje 25 hiš, se je po R. Orlu »narodnostno stanje tako temeljito spremenilo, da je le... še osem (hiš) takih, v katerih govore nemško, in le v treh so še slovenski gospodarji«. V vasi Sv. Katarina le še posamezniki razumejo slovensko besedo (»Slovenski vestnik«, Celovec 5. VIII. do 25. XI. 1960). Leta 1949 je bila po istem avtorju v Žabnicah med 844 prebivalci četrtina Slovencev, tretjina Nemcev, drugi pa so bili Italijani. Nekaj Slovencev je bilo tudi v Beli peči, večje število pa med rudarji v Rablju, toda med temi je večje število jugoslovanskih državljanov s stalnim bivališčem na Bovškem (»Primorski dnevnik«, Trst, 12. III. do 15. III., 18. III. 1949). Rihard Orel ceni število kanalskih Slovencev na 1300. Po »Našem tedniku Kroniki«, Celovec, 17. V. 1950, št. 20, naj bi takrat živelo v Kanalski dolini 8961 prebivalcev, od tega 1900 domačinov (21 %), ki imajo večino le še v vaseh Žabnice in Ukve. Po istih podatkih naj bi bilo tega leta v Ovčji vesi le še 70 domačinov in 187 Italijanov. List omenja, da se je po letu 1918 priselilo v Kanalsko dolino 6369 Italijanov in 693 Slovencev iz ostalega Primorja. Med zadnje je verjetno všteti 600 rudarjev iz Rabeljskega rudnika. Po tej ceditvi naj bi imelo slovenski občevalni jezik 1800 Kanalčanov. Do te ceditve je prišel enajst let kasneje tudi Teodor Veiter (1895 oseb).

Latourjeva knjiga se le posredno dotika vprašanj slovenskega etničnega ozemlja, vendar pa omogoča z obdelavo italijansko-nemških odnosov v vprašanjih Južne Tirolske odgovoriti na nekatera vprašanja, ki se dotikajo tudi Kanalske doline. Sam problem ni zanimiv le kot dokument nacistične politike do nemške manjšine v Italiji, pač pa tudi za današnja dogajanja okrog Južne Tirolske.

Tone Zorn

Milan Apih, »Sredi pušk in bajonetov«. Spomini na internacijo v Bileći, Mladinska knjiga, Ljubljana, 1962. Delo je bilo nagrajeno z drugo nagrado odbora za dvajseto obletnico vstaje.

Apihovi spomini na koncentracijsko taborišče v Bileći so eno izmed redkih del na Slovenskem, ki osvetljujejo dejavnost in boj komunistov v predvojni Jugoslaviji. Zato je knjiga tembolj dragocena in dobrodošla. Doslej je bilo objavljenih o Bileći le nekaj člankov v časopisih in revijah — posebno velja omeniti članke Ivana Krefta — delno najdemo bolj ali manj obširne podatke o tem tudi v nekaterih knjigah, ki obravnavajo zadnje obdobje stare Jugoslavije kot npr. IV. poglavje »Političkih zapisov« dr. Ivana Ribarja, spomini Toše Vujasinovića, Pepce Kardelj in Ivana Ribarja v zborniku »40 godina« itd. Z Apihovo knjigo pa smo dobili celovitejši pogled v življenje in boje komunistov in antifašistov v tem zloglasnem taborišču.

Uvodoma prikaže avtor politične razmere v Jugoslaviji pod Cvetković-Mačkovim profašističnim režimom, ki se je za utrjevanje svojega položaja poslužil novih, po vsebini in obliki fašističnih sredstev nasilja. Dotlej veljavni zakoni proti komunistom namreč niso bili več dovolj učinkoviti, da bi zajezili široko protifašistično ljudskofrontno gibanje, ki ga je vodila komunistična partija. V boju proti njenemu naraščajočemu vplivu je ministrski svet 15. decembra 1939 s posebno uredbo dodal členu 12 zakona o zaščiti države nov člen, ki je določal, da lahko upravno policijske oblasti pošljejo osebe, ki »motijo red in mir«, v kakršnokoli mesto v Jugoslaviji. S tem so se na stežaj odprla vrata samovolji policijskih organov, ki so lahko neposredno in brez dokazila ali obsodbe pregnali vsakogar v določen kraj in ga tam konfinirali. Taborišče v Bileći, ki je bilo ob tej priložnosti ustanovljeno, je postalo tako sinonim za nasilje jugoslovanskega režima v zadnjem letu njegovega obstoja. Bilećansko taborišče pa je postalo znano tudi po zaslugi pesmi »Bilećanka«. Zato je bil prav avtor te slovite, danes že domala ponarodele pesmi poklican, da po dvajsetih letih obudi zbledele spomine in jih napiše, tembolj, ker je bil med tistimi interniranci, ki so ostali v taborišču do njegovega razpusta.

Naloga ni bila lahka, saj je ohranjena dokumentacija o taborišču, na katero se je lahko oprl, zelo skromna. Razen nekaterih letakov je najbolj pomemben dnevnik, ki ga je v taborišču pisal prekmurski komunist Ali Kardoš in ga hrani arhiv CK ZKS. Toda napisan je v takem stilu, da je moral Apih z velikim trudom razvozlati posamezne skrajno okrajšane podatke, da so mu lahko služili. Osnova knjige so torej spomini avtorja samega, ki jih je pa primerjal in razčiščeval z mnogimi preživeliimi interniranci, s svojci interniranih ter z nekaterimi ohranjenimi pismi in spominskimi sestavki. Spomini so zato omejeni predvsem na tista dogajanja, ki jih je Apih sam neposredno doživljal. Ker so bili Slovenci zaprti v posebni sobi, dolgo časa skoraj popolnoma izolirani od internirancev v drugih sobah, je dogajanje v knjigi povezano predvsem s slovenskimi interniranci. Avtor pa si je kljub temu prizadeval prikazati tudi delovanje interniranih komunistov iz drugih jugoslovanskih pokrajin. Posebno pomembni so podatki o delu in bojih Moše Pijade, Iva Ribarja-Lole, Iva Milutinovića, Toše Vujasinovića in še nekaterih drugih.

Apih se je pisanja spominov lotil s tankim poslušom in pravim občutkom za objektivno podajanje, brez nepotrebnih povečevanj. Imel je edini namen, da bi opisani dogodki zapustili v bralcu »dojem o mračni preteklosti stare Jugoslavije, ki se nam danes ždi samo še kot grde sanje ter o svetlem liku partije, ki je sama ves čas kruto preganjana in obsojena na ilegalno življenje z neizprosno vztrajnostjo in pogumom, z velikim razumom in z neizmerno po-

žrtvovalnostjo na čelu vseh naprednih sil dežele vodila boj proti tej preteklosti in proti vsemu, kar je bilo na poti osvoboditvi delavskega razreda in vsega delovnega ljudstva in narodov Jugoslavije izpod vsakršnega jarma,« kot pravi v uvodu. Ta smoter, ki si ga je zastavil, je vsekakor uresničil ne le z bogato snovjo in z dragocenimi podatki, ki jih je rešil iz pozabe, temveč predvsem z živim, neposrednim opisovanjem vzdušja med zaprtimi komunisti, s topló in iskreno orisanimi človeškimi liki z njihovimi slabostmi, s plimami in osekami v njihovem razpoloženju in tako bralcu močno približal takratni čas.

Knjiga je smotrno razdeljena na enajst poglavij, ki jih zaključuje še epilog. Prvi dve poglavji je avtor namenil političnim dogajanjem v Sloveniji in delovanju komunistov v Celju tik pred februarскими aretacijami 1940. leta. Opiše tudi okoliščine, v katerih je potekala druga konferenca KPS v noči med 31. decembrom 1939 in 1. januarjem 1940 v Joštovem mlinu v Medlogu pri Celju, na kateri je tudi sam sodeloval. O tej konferenci ni razen kratkega sporočila v »Proleteru« doslej znan noben dokument, zato je koristen tudi droben podatek, ki ga navaja avtor, da je CK KPS na njej opozoril komuniste na budnost zaradi poostrenih policijskih ukrepov: Po konferenci se je zato večina partijskih voditeljev umaknila v ilegalo, toda budnost je sčasoma malo popustila in zato se je policiji le posrečilo zajeti vsaj nekatere partijske delavce. Avtor je živo opisal tudi okoliščine aretacij komunistov 6. februarja 1940 v Celju, ki so bile v bistvu popoln neuspeh policije, saj je iz cele Savinjske doline uspela dobiti poleg Apiha le še tri komuniste.

Nadaljnja poglavja govore o taborišču v Bileći, o delu, življenju in o bojih internirancev v njem. Nazorno je prikazan krut, samovoljen režim uprave taborišča, ki je po šikanacijah včasih prekašal celo režim v kaznilnici v Sremski Mitrovici, kjer je Apih prestal 4 leta robije. Avtor opisuje dalje akcije internirancev za izboljšanje položaja, za boljšo hrano, za pravico do stikov med sobami, za sprehod izven taboriščnega poslopja itd. ter njihove postopne zmage, s katerimi so si ustvarili pogoje za študij in prosvetno delo po vzoru politične šole v kaznilnici v Sremski Mitrovici. Interniranci so kmalu uspešno prebili tudi zidove izoliranosti in se povezali s partijsko organizacijo v Bileći in prek nje obveščali javnost o dogodkih v taborišču, hkrati pa dobivali poročila o političnem položaju v Jugoslaviji in v svetu. V posebnem poglavju prikazuje avtor tudi široko akcijo proti brezpravju in slabemu postopanju z interniranci, ki jo je vodila komunistična partija v javnosti. Pod tem pritiskom so začeli že v aprilu 1940 izpuščati prve internirance.

Posebej naj omenimo zanimiv in podroben opis nastanka »Bilećanke« ob pripravah na proslavo prvega maja v taborišču. Interniranci so pesem že takrat tudi zapisali, jo bogato ilustrirali in izdelali več albumov, ki so jih poslali svojim najbližjim. Trije so se ohranili in iz enega izmed njih so v Apihovi knjigi ponatisnjene nekatere originalne vinjete.

V zadnjem poglavju so prikazani poslednji tedni v taborišču, ki so ga pod pritiskom javnosti začeli oktobra 1940 postopoma in čim bolj neopazno razpuščati. Spomine zaključuje Apih s povratkom iz Bileće v Slovenijo, polnim negotovosti in napetosti, ker do zadnjega dne, ko so bili interniranci izpuščeni iz zapora v ljubljski šentpeterski kasarni, niso vedeli, kaj se bo z njimi zgodilo.

V epilogu je avtor zbral imena z osnovnimi podatki vseh tistih Slovencev, ki so bili v taborišču v Bileči in so padli v narodnoosvobodilnem boju ali umrli zaradi njegovih posledic po vojni. Tem šestnajstim tovarišem je posvetil svojo knjigo.

Tekst lepo dopolnjujejo ponatisi originalnih risb in slik, ki so jih v Bileči naredili Moša Pijade, Dordje Andrejevič-Kun in Boško Baruh ter pet fotografij iz taborišča v Bileči. Tudi opombe pod tekstom, ki pojasnjujejo posamezne osebe in dogodke, dajejo zgodovinarju mnogo dragocenih podrobnosti.

Alenka Nedog

Bogdan Žolnir, »Partizanski tisk ob Meži, Dravi, Mislinji«, Maribor, Založba Obzorja 1962, 210 + I, str. 8°.

V počastitev dvajsetletnice vstaje jugoslovanskih narodov je Muzej ljudske revolucije v Slovenjem Gradcu izdal knjigo Bogdana Žolnirja »Partizanski tisk ob Meži, Dravi in Mislinji«, kateri je napisal uvod nekdanji sekretar oblastnega komiteja KPS za Koroško inž. Pavle Žavcar-Matjaž.

Avtor je razdelil svojo knjigo v tri dele, v katerih obdela posamezna obdobja širjenja partizanskega tiska v krajih ob Meži, Dravi in Mislinji. Prvo obdobje (str. 13—26), ki se prične z nemško okupacijo aprila 1941 in traja do jeseni 1942, je razdelil avtor v sedem poglavij, v katerih oriše najprej zasedbo, upravno-politično razdelitev in ukrepe nemškega okupatorja v zaseđenih predelih. Nato preide na organizacijo partijskega vodstva in njegove člane ter na začetke oboroženega odpora prvih partizanskih enot in na ostro nemško reagiranje, ko so popadali najboljši partijski kadri. S tem pa tudi na upad osvobodilnega gibanja pozimi 1941 na Štajerskem, ko so morale prenehati z delom tudi ilegalne partijske tehnike v Mariboru in drugod na Štajerskem, ki so razmnoževale prvi revolucionarni in odporniški tisk.

Ko oriše začetke osvobodilne aktivnosti v Mislinjski, Mežiški in Zgornji Dravski dolini, kjer se je širil ilegalni tisk, ki je prihajal z Moravske prek Pohorja, in upad te aktivnosti v zimi 1941/42, preide na poživitev političnega dela vodstva Osvobodilne fronte slovenskega naroda za severno Slovenijo v zgodnji pomladi 1942, ko je to izdalo nekaj letakov s pozivi na štajersko mladino, naj se ne odziva hitlerjevski mobilizaciji za vermanšaft, temveč naj krepi partizanske vrste na Štajerskem. Žal, da avtor, ko ponatiskuje vsebino teh aktov, ni ugotovil, kje so bili ti letaki razmnoženi.

Drugi del svoje knjige (str. 27—85), kjer opisuje obdobje od jeseni 1942 do prihoda XIV. divizije na Štajersko februarja 1944, razdeli na 11 poglavij, kjer podaja najprej pregled razvoja osvobodilnega gibanja na Koroškem, pomembne vojaške in politične dogodke do decembra 1943, nato pa preide na tiske, ki jih je izdala tehnika II. grupe odredov na svojem pohodu prek Gorenjske, in tiske, ki jih je razmnožila ta tehnika pri štabu grupe na Čreti na Dobrovljah oziroma tiske, ki jih je izdelala tehnika, potem ko se je po boju na Čreti preselila na Moravško. Ko govori nato še o najdbah tiskov tehnike II. grupe, ki so jih širili po ozemlju Mislinjske, Mežiške in Dravske doline ter nato ponatiskuje v celoti tri letake te tehnike, preide na opis prvih dveh